

*Криворучко Л. С.,**доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри публічного та приватного права
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА КРАЇН СХОДУ ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Актуальність статті полягає в тому, що імплементація у національну правову систему будь-яких світових тенденцій у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства часто супроводжується проведенням глибоких змін у структурі вітчизняного законодавства, органів державної влади, соціальних відносин тощо. Пов'язано це із тим, що міжнародні стандарти визначають загальний взірць «належного» у певній галузі, який може суттєво відрізнитись від усталених на території Української держави порядків в аналогічному секторі. Нехтування цим моментом може призвести до конфлікту правових норм вітчизняних та міжнародних правових документів, через що останні фактично не будуть реалізовані на території України. Для подолання цієї проблеми та визначення найбільш ефективного шляху запровадження міжнародних стандартів, зокрема у сфері забезпечення захисту прав людини, важливим є аналіз зарубіжного досвіду з приводу цього питання, дослідження якого дасть можливість установити найбільш важливі закономірності, які можна використати у вітчизняних реаліях. Метою статті є: узагальнити досвід Європейського Союзу та країн Сходу щодо запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини та опрацювати можливості його використання в Україні. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених, узагальнено позитивний досвід Європейського Союзу та країн Сходу щодо запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини. Визначено перспективні напрями запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини на території України. Виділено досвід країн Європейського Союзу, країн Ліги арабських держав (Кувейту, Бахреїну, ОАЕ, Саудівської Аравії) та Казахстану, який є цікавим в контексті забезпечення захисту прав людини. Встановлено, що на сьогодні сформувався дві ключові форми перейняття міжнародних стандартів у сфері прав людини, а саме: повна імплементація положень міжнародно-правових актів у сфері забезпечення та захисту прав людини, за якою вказані документи стають повноправною частиною правової системи; видання на основі міжнародно-правових актів у галузі прав та свобод людини власних нормативних документів, які вбирають у себе ідею світових стандартів.

Ключові слова: Європейський Союз, країни Сходу, Казахстан, арабські держави, міжнародні стандарти, забезпечення, захист прав людини, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Імплементація у національну правову систему будь-яких світових тенденцій у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства часто супроводжу-

ється проведенням глибоких змін у структурі вітчизняного законодавства, органів державної влади, соціальних відносин тощо. Пов'язано це із тим, що міжнародні стандарти визначають загальний взірць «належного» у певній галузі, який може суттєво відрізнитись від усталених на території Української держави порядків в аналогічному секторі. Нехтування цим моментом може призвести до конфлікту правових норм вітчизняних та міжнародних правових документів, через що останні фактично не будуть реалізовані на території України. Для подолання цієї проблеми та визначення найбільш ефективного шляху запровадження міжнародних стандартів, зокрема у сфері забезпечення захисту прав людини, важливим є аналіз зарубіжного досвіду з приводу цього питання, дослідження якого дасть можливість установити найбільш важливі закономірності, які можна використати у вітчизняних реаліях.

Стан дослідження. Особливості та проблеми запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини в правовий сектор нашої держави розглядали такі науковці, як: О.М. Бандурка, Ю.М. Бисяга, В.В. Галуцько, Є.О. Гладкова, А.Т. Комзюк, І.С. Кравченко, М.І. Лазарев, В.М. Стешенко, О.О. Уварова, М.О. Ушаков, І.А. Шуміло та багато інших. Втім, незважаючи на значну теоретичну опрацьованість, у зазначеній сфері залишається чимала кількість проблем, що зумовлює необхідність вивчення позитивного зарубіжного досвіду.

Саме в зв'язку з цим метою статті є: узагальнити досвід Європейського Союзу (далі – ЄС) та країн Сходу щодо запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини та опрацювати можливості його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини на території ЄС характеризується декількома цікавими моментами. Першим із них є дворівнева система взаємодії між ЄС та Організацією Об'єднаних Націй у питаннях імплементації нормативних рішень останньої в сфері прав людини. Алгоритм запровадження організаційно-правових елементів механізму реалізації міжнародних соціальних стандартів містить у собі два етапи. Перший етап: обговорення Генеральною Асамблеєю ООН будь-яких питань з прав людини з ухваленням рекомендацій державам-членам ООН та Радою Безпеки ООН; надання державами доповідей Генеральному секретарю ООН про закони, що ухвалюються ними у сфері прав людини, та при-

ведення національного законодавства у відповідність до міжнародних угод, учасниками яких вони є; розгляд доповідей держав або їх частин в ЕКОСОП (або в інших спеціалізованих установах) з виробленням проєктів конвенцій і рекомендацій. Другий етап охоплює: врегулювання у відповідних комітетах (самостійно або за допомогою різних погоджувальних комісій і процедур) суперечок між державами щодо застосування або тлумачення конвенцій з прав людини, розгляд суперечок у сфері прав людини Міжнародним судом ООН, Європейським судом з прав людини, Судом ЄС та ін., розгляд комітетами за підпорядкованістю порушень громадянських або політичних прав та інших порушень конвенцій [1, с. 133–134].

Саме за такою схемою свого часу відбулось упровадження найбільш прогресивних міжнародних стандартів у галузі забезпечення прав і свобод людини на території ЄС безпосередньо. При цьому варто наголосити, що становлення і закріплення принципу поваги до прав людини в праві Європейського Союзу подолало довгий шлях. Спочатку європейські співтовариства створювалися як суто економічні, тому положення про права людини в договори, які засновували європейські співтовариства, не були включені. Утім, у 1974 р Суд Європейських співтовариств ухвалив рішення, в якому вказав, що міжнародно-правові акти з прав людини, до яких приєдналися держави-члени ЄС, можуть і повинні враховуватися в межах права європейських співтовариств. Із цього моменту пріоритетний характер прав людини для права європейських співтовариств вже не піддавався сумніву, а практика Суду ЄС стала відправною точкою для формування каталогу прав людини в межах європейських співтовариств. Згодом практика Суду ЄС була схвалена і прийнята всіма інститутами і державами-членами Європейського Співтовариства, а в подальшому була закріплена в преамбулі Єдиного європейського акта та в Маастрихтському, Амстердамському та Ніщцькому договорах. У 1975 р. Європейська комісія розпочала до розроблення каталогу основних прав і свобод людини, який відповідав би реальним потребам європейських співтовариств і містив би, перш за все, економічні і соціальні права. У 1977 р. Європейський парламент, Європейська комісія та Європейський рада ухвалили Спільну декларацію про основні права, підкресливши своє прагнення під час здійснення їх повноважень і реалізації цілей європейських співтовариств дотримуватися основних прав у тому вигляді, в якому їх закріплено в конституціях держав-членів, а також в Європейській конвенції про права людини [2, с. 69].

Не менш цікавим та унікальним є досвід запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини країн Сходу, зокрема тих, що входять до складу Ліги арабських держав (далі – ЛАД). Так, ЛАД, яка об'єднує нині 22 держави, була створена раніше ООН (у серпні 1945 р.). Однак на відміну, наприклад, від Європи й Америки, субрегіон, на який поширюється компетенція ЛАД, тривалий час залишався без власного механізму захисту прав людини. Існує два основних підходи до участі арабських держав у міжнародних договорах у сфері захисту прав людини. Перший підхід звертає увагу на той факт, що ісламське бачення прав людини перешкоджає участі арабських держав в міжнародних угодах з прав людини. Такої позиції відкрито дотримується низка арабських країн, розташованих у зоні Перської затоки. Однак на противагу цьому існує інший підхід: сім із дев'яти арабських країн африканського континенту, за винятком Сомалі та Марокко,

є учасниками як Африканської хартії прав людини і народів від 1981 р., так і двох міжнародних пактів про права людини від 1966 р., що свідчить про те, що вищезгадана позиція низки країн Перської затоки є непереборною перешкодою до укладення міжарабської угоди з прав людини.

Утім, свого часу Ліга арабських держав зробила спробу видати документ у сфері прав людини – Арабську хартію прав людини. Процес створення цього документу супроводжувався низкою негативних моментів. Першим із них є пасивність органів ЛАД (ініціативи щодо здійснення міжарабської співпраці і створення регіонального механізму захисту прав людини походили від представників громадськості, а також від органів ООН, а не від органів ЛАД); другим – існування серед членів ЛАД низки держав, позиція яких стала перешкодою на шляху до укладення міжарабської угоди з прав людини. Така позиція, характерна для арабських країн Перської затоки, виражалася в трьох формах. Перша була характерною для Саудівської Аравії, яка вважає за краще дотримуватися положень у межах ухвалені раніше Каїрської декларації прав людини в ісламі від 1990 р. Друга форма – це внесення низки застережень, несумісних із цілями ухвалення Арабської хартії прав людини, які в сукупності означають відмову від самої Хартії (така позиція є характерною для ОАЕ). Третя форма виражалася у проханні відкласти обговорення проєкту Хартії під приводом паралельного обговорення аналогічного проєкту в межах інших міжарабських форумів (таку позицію займали Кувейт і Бахрейн). Арабська хартія прав людини була ухвалена Радою ЛАД у 1994 р., проте чинності так і не набула [2, с. 102–103].

Серед східних країн пострадянського простору не можна нехтувати досвідом Республіки Казахстан у сфері запровадження міжнародних стандартів щодо забезпечення захисту прав людини. Так, у Конституції цієї країни проголошено, що Республіка Казахстан утворюється як демократична, світська, правова та соціальна держава, вищими цінностями якої є людина, її життя, права і свободи. Сенс правової держави розкривається через цю ж статтю Конституції: «вищими цінностями держави є людина, її життя, права і свободи». Варто вказати, що правовий статус особистості, закріплений у Конституції Республіки Казахстан 1995 р., ґрунтується на концепції прав людини і громадянина та виходить з основних положень міжнародно-правових документів. Конституція Республіки Казахстан запозичила основні ідеї і положення міжнародно-правових актів про права людини і закріпила їх з урахуванням специфічних умов держави. Центральне місце в системі забезпечення і захисту прав людини посідають пакти про права людини – Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 р. Зазначені документи були ратифіковані Республікою Казахстан у 2005 р. Відповідно до положень цих актів, у державі було проголошено право народу на самовизначення, у відповідності до якого він вільно встановлює свій політичний статус і забезпечує свій економічний і політичний розвиток, вільно розпоряджається своїми природними багатствами і ресурсами. Крім того, низка положень Конституції Республіки Казахстан 1995 р. є прикладом трансформації та інкорпорації. Стаття 15 Конституції майже дослівно відтворює статтю 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, стаття 24 – статтю 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. У статті 4 Конституції Рес-

публіки Казахстан сказано: «Міжнародні договори, ратифіковані Республікою, мають пріоритет перед її законом». Таким чином, у Конституції Республіки Казахстан 1995 р. та загалом на території всієї країни міжнародним стандартам у сфері прав людини приділено достатню увагу та відведено роль невід'ємного елементу національної системи права, а саме:

- по-перше, з положень про права людини і громадянина Республіки Казахстан власне починається сама Конституція;
- по-друге, права громадян у законодавстві Республіки Казахстан досить докладно регламентовано;
- по-третє, права казахстанських громадян регулюються відповідно до положень міжнародних пактів про права людини, статті яких майже дослівно введено у національний Основний закон [3; 4; 5; 6].

Варто зауважити, що досвід Республіки Казахстан у галузі запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини також важливий тим, що в зазначеному процесі бере участь спеціальний суб'єкт – Уповноважений з прав людини. Останній визначається як посадова особа, яка здійснює спостереження за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, наділена в межах своєї компетенції повноваженнями вживати заходів з відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина. Уповноважений під здійснення своєї діяльності є незалежний. Ніхто не має права покладати на Уповноваженого функції, не передбачені законодавством. Будь-яке незаконне втручання в діяльність Уповноваженого не допускається. Робота зазначеної посадової особи ґрунтується на принципах законності, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина, об'єктивності та гласності. Уповноважений у межах своєї компетенції сприяє вдосконаленню законодавства Республіки Казахстан, що стосується прав і свобод людини, форм і методів їх захисту, приведення його у відповідність до загальноновизначених принципів і норм міжнародного права, розвитку міжнародного співробітництва в галузі прав людини шляхом внесення відповідних пропозицій до державних органів Республіки Казахстан [7].

Висновки. Отже, аналіз дозволив розглянути особливості процесу запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини на прикладі досвіду країн Європейського Союзу, країн Ліги арабських держав (Кувейту, Бахрейну, ОАЕ, Саудівської Аравії) та Казахстану. З огляду на зазначене вище нами було встановлено, що на сьогодні сформувалося дві ключові форми перейняття міжнародних стандартів у сфері прав людини, а саме:

1) повна імплементація положень міжнародно-правових актів у сфері забезпечення та захисту прав людини, за якою вказані документи стають повноправною частиною правової системи;

2) видання на основі міжнародно-правових актів у галузі прав та свобод людини власних нормативних документів, які вбирають у себе ідею світових стандартів.

На нашу думку, для України найбільш позитивною буде друга форма. Відповідно до неї введення в дію міжнародних положень у сфері прав людини повинно віддзеркалюватись на національному законодавчому рівні. Так, нормативну систему сучасної України досі не перебудовано за світовими аналогами, зокрема європейськими. Тому навіть у разі ратифікації певних міжнародних документів може виникнути ситуація, коли закріплені в них механізми правового регулювання не матимуть

належного юридичного вираження, інакше кажучи, через свій новаторський зміст не зможуть бути реалізовані в межах національних реалій. У зв'язку із цим запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини повинно здійснюватися шляхом ухвалення відповідного нормативно-правового акта національної системи права, в якому визначатимуться вказані міжнародні стандарти, а також установлюватимуться механізми їх реалізації. Такий підхід дозволить не лише вдосконалити сферу захисту прав людини, але й надасть можливість уникнути появи «мертвого» нормативного матеріалу.

Література:

1. Савич О. С. Міжнародно-правові зобов'язання держав щодо становлення альтернативних форм соціального страхування : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.11. Київ, 2008. 241 с.
2. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.
3. Сәрсембаев М. А. Халықаралық құқық : оқу құралы. жәрдемақы. Алматы, Қазақстан : Жеті жарғы, 1996. 448 б.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы : Қазақстан Республикасының 30 тамыздағы Заңы 1995. *Національний законодавчий портал Республіки Казахстан* : [сайт]. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029.
5. Сапарғалиев Ғ. С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. Академиялық курс : оқулық. Алматы : Жеті жарғы, 2004. 528 б.
6. Імплементація рішень комітетів ООН в національні правові системи та міжнародний контроль за процесом імплементації. *Українська Гельсінкська спілка з прав людини* : [сайт]. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/implementatsiya-rishen-komitativ-oon-v-natsionalni-pravovi-sistemy-ta-mizhnarodnyj-kontrol-za-protseom-implementatsiji/>.
7. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл лауазымын тағайындау туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 19 қыркүйектегі Жарлығы. 2002 жылғы № 947. *Уповноважений з прав людини в Республіці Казахстан* : [сайт]. URL: <https://ombudsman.kz/ru/zakon/polozhenie-ob-upolnomochennom-po-pravam-cheloveka-v-respublike-kazakhstan>.

Kryvoruchko L. Experience of the European Union and Eastern countries in implementing international standards in the field of human rights protection

Summary. The relevance of the article lies in the fact that the implementation of any world trends in one or another area of society's life into the national legal system is often accompanied by profound changes in the structure of domestic legislation, state authorities, social relations, etc. This is due to the fact that international standards determine the general pattern of "proper" in a certain industry, which may differ significantly from the procedures established on the territory of the Ukrainian state in a similar sector. Neglecting this moment may lead to a conflict of legal norms of domestic and international legal documents, due to which the latter will not actually be implemented on the territory of Ukraine. To overcome this problem and determine the most effective way of introducing international standards, in particular in the field of ensuring the protection of human rights, it is important to analyze foreign experience on this issue, the study of which will make it possible to establish the most important patterns that can be used in domestic realities. The purpose of the article is: to summarize the experience of the European Union and the countries of the East regarding the introduction of international standards in the field of ensuring the protection of human rights and to work out

the possibilities of its use in Ukraine. The article, based on the analysis of the scientific views of domestic and foreign scientists, summarizes the positive experience of the European Union and the countries of the East regarding the introduction of international standards in the field of ensuring the protection of human rights. Prospective directions for the introduction of international standards in the field of ensuring the protection of human rights on the territory of Ukraine have been determined. The experience of the countries of the European Union, the countries of the League of Arab States (Kuwait, Bahrain, UAE, Saudi Arabia) and Kazakhstan is highlighted, which is interesting in the context of ensuring the protection

of human rights. It has been established that today two key forms of adoption of international standards in the field of human rights have been formed, namely: full implementation of the provisions of international legal acts in the field of ensuring and protecting human rights, according to which the specified documents become a full-fledged part of the legal system; publication of its own regulatory documents based on international legal acts in the field of human rights and freedoms, which incorporate the idea of world standards.

Key words: European Union, countries of the East, Kazakhstan, Arab states, international standards, ensuring, protection of human rights, foreign experience.